

MIRCEA ELIADE AND THE FIRST ROMANIAN LITERARY MAGAZINE IN EXILE

Magdalena Filary
University of Craiova

Abstract: After the Soviet occupation, the communist regime started a powerful action to destroy the authentic Romanian culture. The result was an attempt to obliterate the Romanian identity. In exile, editing different publications, starting with the first one – Luceafărul - many Romanian intellectuals used press (including the literary one) to maintain memory and cultural identity. Nevertheless, one of the most important intellectual was Mircea Eliade. Like many others, he assumed on a full basis the duty to live the exile with the consciousness of the responsibility towards the culture in which he had been formed, as well as towards the country which had determined it. Thus, by the help of general Rădescu (and others from the US), he founded the first literary magazine in exile, having a name that reminds the well-known Romanian national poet Eminescu's poem. In the magazine, Eliade contributed also with two essays and two short stories.

Keywords: exile, Luceafărul, literary magazine, Mircea Eliade, identity.

După ocupația sovietică, regimul comunist a început o acțiune puternică pentru a distruge adevărata cultură română. Rezultatul ei a fost o încercare de a șterge identitatea românească. În exil, editând diferite publicații, începând cu prima - *Luceafărul* – mulți intelectuali români au folosit presa (inclusiv cea literară) pentru a menține memoria și identitatea culturală. Astfel au reușit să promoveze valorile spirituale românești, precum și limba.

Unul dintre cei mai importanți intelectuali a fost Mircea Eliade. Ca mulți alții, și-a asumat în mod integral datoria de a trăi în exil cu conștiința responsabilității față de cultura în care a fost format, precum și față de țara care a determinat-o. Activitatea sa (într-o colaborare strânsă cu alți scriitori români și jurnaliști) a avut mai ales ca scop să demonstreze lumii întregi că „România există și ca prezență spirituală.”¹ Astfel a fost fondată, cu ajutorul generalului Nicolae Rădescu, prima revistă literară din exil - *Luceafărul* - al cărei titlu avea să amintească de poemul bine cunoscutului poet român - Mihai Eminescu. Revista a apărut în două numere, primul în noiembrie 1948 și al doilea în mai 1949, „...în timpul celei mai grave crize pe care a cunoscut-o neamul românesc în lunga și dramatica lui istorie (...) Această sincopă a literaturii și culturii românești nu poate fi, bineînțeles, remediată de cei câțiva scriitori pe care soarta i-a purtat peste hotarele țării. Dar acești puțini scriitori din străinătate au totuși ceea ce de mult nu mai au scriitorii din țară: libertatea de a scrie și de a publica. Și încep, acum, să aibă și un public, înfiripat din numărul tot mai mare de refugiați. Toți aceștia simt nevoia să păstreze legătura vie cu limba, arta și cultura românească (...) Revista aceasta este scrisă pentru românii de peste granițe, cărora, de la început, li se cere iertare pentru toate scăderile pe care

¹ v. Mircea Eliade, „Pentru o bibliografie a pribegiei”, în vol. *Profetism românesc*, Edit. „Roza vânturilor”, București, 1990, p.152.

le vor afla în paginile ei. Scăderi atât din cauza puținătății mijloacelor, cât și al numărului de scriitori cu mult prea restrâns. Să nu se uite că aproape totalitatea scriitorilor noștri se găsesc între zidurile ca de temniță ale României. Redactorii acestei reviste își dau prea bine seama că nu pot reprezenta întreaga literatură română, dar știu că, adunându-se laolaltă, vor putea oglindi, prin multiplicarea tradițiilor literare de la care se revendică, o imagine, oricât ar fi ea de pildă, a bogăției și varietății curentelor culturale românești. În paginile revistei își vor da, așadar, întâlnire toți scriitorii români de peste hotare, oricât de diverse ar fi idealurile lor estetice și de antagonice perspectivele lor spirituale. Colaborarea aceasta nu are numai meritul de a reflecta pluralitatea orintărilor noastre literare. Strângerea scriitorilor laolaltă dobândește și o semnificație de strictă actualitate: ea mărturisește credința lor în libertate...”²

Inițiatorii ei au fost N.I. Herescu³ și Mircea Eliade, iar Virgil Ierunca a îndeplinit funcția de secretar de redacție. Înainte să apară primul număr al revistei, Alexandru Busuioceanu i-a propus lui Mircea Eliade să înlocuiască titlul *Luceafărul* cu *Literatura românească liberă*, ce avea să facă referire la revista *Les Lettres francaises libres*, a lui Paul Eluard din perioada Rezistenței franceze. Totuși, Eliade a păstrat titlul *Luceafărul*. *Revista Scriitorilor Români în Exil*, explicându-o astfel: „n-am ales *Ideea Românească* – pentru că o revistă cu același nume a apărut, între 1936-1940, sub conducerea câtorva scriitori legionari. De altfel, *Luceafărul* are două prestigii: e numele celei mai de seamă opere culte românești – și titlul revistei de la Budapesta, dinainte de Unire.” Printre principalii colaboratori ai revistei se numără: Mircea Eliade, Alexandru Busuioceanu („Literatură și destin”, în nr. 1, noi. 1948, pp.5-19), Constantin Virgil Gheorghiu (poemul *Rugăciune pentru aviatorii căzuți*, în nr. 1, noi. 1948, p. 89; *Poeme din exil*, în nr. 2, mai 1949, pp. 136-137), Vintilă Horia (poeme, în nr. 1, noi. 1948), precum și Mihai Villara, pseudonim al lui Mihail Fărcășanu (Vântul și pulberea, frag. de roman, în nr. 1, noi. 1948, pp. 30-39), Constantin Antoniadă („Amintiri despre Titu Maiorescu”, în nr. 1, noi. 1948, pp. 48-53), Alexandru Andronic, alias Virgil Ierunca (*Confluente*, în nr. 1, noi. 1948, pp. 100-108), Iosif Moldoveanu, alias George Ciorănescu („Sovietizarea culturii române”, în nr. 1, noi. 1948, pp. 110-117) și alții. Emil Cioran a publicat în *Luceafărul* ultimele sale texte în limba română, semnate cu două inițiale: Z.P., în nr. 1 sub titlul *Razne* și în nr. 2 sub titlul *Fragmente*, iar Vasile Voiculescu a transmis din țară poemul *Adio libertății*, publicat sub pseudonimul Valeriu Anghel (la începutul nr. 2, mai 1949).

Din păcate, din lipsă de fonduri publicarea revistei n-a mai fost continuată. „Tipografia cere o sumă mult prea exagerată pentru numărul 2 al *Luceafărului*. Îl opresc din lucru fiindcă nu știu cum vom putea plăti. Mircea Eliade suferă.”⁴

Revista *Luceafărul* a avut ca scop să-i reprezinte pe intelectualii exilați din diferite colțuri ale lumii, ceea ce își dorea în mod special Mircea Eliade. El însuși a scris: „*Revista (Luceafărul – n.n.) se arată a fi după cum o așteptăm; o icoană, în miniatură, a tuturor tradițiilor literare și spirituale încă vii, astăzi, în cultura românească. (...) Sperăm, cu ajutorul tuturor, să facem o excelentă revistă, model nu numai pentru revistele diasporei, ci chiar pentru revistele ce vor reapare cândva în țară.*”

Studiile, eseurile și poeziile cuprinse în cele două numere aveau să-i conștientizeze pe cititori asupra situației politice de la acea vreme, exprimând dorul de țară și condițiile de exilat.

² Cuvânt de început, *Luceafărul*, nr. 1, noiembrie 1948, pp. 3-4.

³ N.I. Herescu (1903-1961) - latinist, poet, prozator, eseist, traducător, fondator și director al Institutului Român de Studii Latine din București, președinte al Societății Scriitorilor Români, director al Fundațiilor Regale Culturale Carol I din 1940. A trăit din 1944 în exil, în Portugalia, apoi în Franța, unde a fost animatorul mișcării literare din exilul românesc.

⁴ v. V. Ierunca, *Trecut-au anii* [în] *Revista Scriitorilor Români*, nr. 3/1964, p. 151.

„... rohul lui Eliade era foarte mare în deschiderea paginilor revistei spre toți colaboratorii din exil. Pentru că Eliade era o autoritate, numele lui impunea un prestigiu intelectual. În plus, mai era și un generos...”⁵

Mircea Eliade a contribuit la revista *Luceafărul* cu două eseuri și două proze scurte.

1.1 Eseuri

1.1.1 Două tradiții spirituale românești

Apare în nr. 1, noiembrie 1948, pp. 21-29 și cuprinde „idei dintr-o conferință ținută la Salle des Sociétés Savantes în ciclul organizat de Asociația Culturală „Mihai Eminescu”, în seara de 3 iunie 1948.⁶ Textul constituie o analiză a culturii românești din perspectiva bipolarității. Eliade face referire și la cultura greacă, indiană, italiană, franceză, germană, engleză, portugheză. În final ajunge la cultura românească ai cărei reprezentanți principali sunt: Eminescu, Caragiale, Hașdeu, Titu Maiorescu, N. Iorga, V. Pârvan, Nae Ionescu. Totodată, Eliade distinge doi „poli” – cel *eminescian* (sau iorghist) și cel *caragialesc* (sau lovinescian), semnalând continua tensiune dintre ele: „*Eminescienii* reproșează *caragialienilor* cosmopolitismul lor, lipsa lor de rădăcini în plămada autentic românească, excesul de spirit critic, complexul lor de inferioritate față de civilizația occidentală, absența sentimentului Naturii în opera lor, aplecarea spre ironie, zeflema și scepticism, valorificarea realistă și negativă a femeii și a dragostei, minimalizarea peisajului rural și ridiculizarea obiceiurilor patriarhale, etc. Caragielenii, dimpotrivă, reproșează eminescienilor conservatorismul acestora, viziunea lor romantică a istoriei, valorificarea exagerată a unui trecut și a unor tradiții nu totdeauna vrednice de laudă, aplecarea către emfază și beția de cuvinte, pseudo-eroismul, mistagogia și patriotismul lor rău înțeles, provincialismul lor spiritual și cultural, atitudinea lor lirică față de Natură, femeie și dragoste, etc.” Eliade scrie și despre vechea concepție a „omului universal” (ilustrată de Cantemir, Hașdeu, Eminescu, Iorga), opunându-i pe cea „*anti-universală*”, având ca mit central credința într-un *roman autentic*, înțeles ca o ființă în perfectă simbioză cu mediul său cosmic și social (peisajul și viața arhaică a satului), ființă care, după opinia acestor autohtoniști, și-ar pierde autenticitatea și originalitatea îndată ce ar fi smulsă din matricea ei spirituală. Creangă, Vlăhuță, întreg curentul sămănătorist, Sadoveanu, Cezar Petrescu și alții împărtășesc un asemenea punct de vedere.”

Mai departe, Eliade se referă la tradițiile populare românești, la folclor și mit, strict legate de principalele ocupații ale poporului român: agricultura și păstoritul. „*Lirica și balada populară se arată a fi dominată de motive pastorale. Miorița, opera cea mai de seamă a sensibilității noastre populare, oglindește un Cosmos pastoral, iar drama ei izvorăște din destinele și singurătatea ciobanilor. Dorul, însuși, a fost, dacă nu „creat”, cel puțin adâncit și amplificat până la o expresie metafizică a existenței prin tristețile și melancoliile ciobanilor, în nesfârșitele lor rătăciri stelare. Iar despre balada „Meșterul Manole” scrie că „dacă nu este o invenție a plugarilor propriu-ziși, este în orice caz capodopera oamenilor așezați, legați de pământ.”* Eliade recurge la metafora lui Noica, conform căruia „Păstorii – acești marinari pe uscat, au alcătuit din cele mai vechi timpuri o pre-diaspora românească”; îl introduce în partea a doua a studiului dedicată situației diasporei românească într-un moment istoric greu pentru cultura română și întregul ei popor. De asemenea, Eliade îi incurajează pe cei din exil, mai ales pe intelectuali, care într-un fel au fost „rupți” din mediul lingvistic și cultural românesc, să

⁵ v. Ileana Corbea, Nicolae Florescu – “Cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca recapitulând exilul fără anecdote”, [în] *Resemnarea Cavalerilor*, Jurnalul literar, București, 2002, p. 68.

⁶ Notă de subsol, *Două tradiții spirituale românești*, p. 21.

continue să scrie, să cultive valori tradiționale și să nu se desprindă de cultura română, deoarece „diaspora românească nu este, deci, decât o variantă modernă a transumanței pastorale.”

1.1.2 *Scrisul și misiunea literaturii*

Apare în nr. 2, mai 1949, pp. 129-135. În acest eseu, Eliade tratează controversata idee de „artă pentru artă” și „artă cu tendință”, dându-ne răspunsul umoristic al lui Caragiale pentru care există numai „artă cu talent”. Totodată, Eliade subliniază acea „nevoie de a scrie” care constituie „un mod de a fi specific, deosebit de celelalte moduri de a fi îngăduite omului în Univers (religios, economic, politic, etc.)”. Eliade scrie și despre Timp – momentul istoric reflectat de orice operă de artă, și lupta cu el – adică împotriva lui, încercând să-l ignore sau să-l depășească. Toate acestea, abordate de Eliade, se referă la situația din România, dar și la cea a țării de adopție, și anume la impunerea doctrinei marxiste care cerea „oglinzirea momentului istoric”, adică cenzură și ideologie impusă cu forța: „Dacă ascultăm pe doctrinarii marxști, ar însemna să se oglindească în opera de artă ultimul articol-program din *Pravda*. Un scriitor sovietic precum și un scriitor din țările ocupate de sovietici, e dator să comenteze prin literatura lui tactica partidului comunist: să elogieze eroii istoriei ruse în 1942-44, și să batjocorească «ideologia decadentă a imperialismului anglo-american» în 1947-49.” Eliade, ca și V. Ierunca și Monica Lovinescu, a fugit de propaganda comunistă și a avut curajul să se opună promotorilor ei, care, paradoxal, au devenit voci puternice și ascultate tocmai în țara în care exilații români au căutat libertate. În Franța, unul dintre adepții ideologiei marxiste a „literaturii angajate” a fost Jean-Paul Sartre, împotriva căruia s-a pronunțat Eliade: „Nu e locul aci să discutăm o asemenea teză, căreia, de altfel, i s-au dat din felurite părți, răspunsuri definitive. Să ne oprim o clipă numai asupra acestei formule: „literatura angajată”. Ce vrea să spună ea? Angajat – în ce? În momentul istoric contemporan scriitorului? Angajat, în chip deplin, nu poate să fie decât omul politic sau omul economic; adică omul care vrea să se pretindă exclusiv istoric, creator și prozator (dacă se poate o asemenea formulă!) de istorie. Dar un scriitor nu se poate substitui omului economic și politic, chiar dacă ar voi s-o facă. E vorba de planuri diferite și de activități spirituale autonome, dacă nu chiar divergente.”

Mai departe scrie despre vocația unui scriitor care înseamnă adevărata literatură și despre poziția unui exilat care încearcă să-și regăsească libertatea, deoarece „numai artistului îi este dat să *arate* rodul acestei libertăți, să învețe pe ceilalți, prin propria lui operă, cum se poate lupta cu timpul rămânând totuși în el, cum se poate presimți eternitatea în clipă și plenitudinea în istorie”, și să se salveze, adică: „își regăsește integralitatea lui umană, de faptură perfectă, numai *dinoncolo* de momentul său istoric, chiar dacă nu obligatoriu *împotriva* acestui moment...”

1.2 Proză scurtă

Multe dintre nuvelele lui Eliade au fost publicate inițial în reviste și le găsim astfel răspândite în multe publicații din exil, deoarece scriitorul a colaborat aproape la toate acestea, indiferent în ce țară erau editate.⁷

Una dintre aceste publicații a fost *Luceafărul*, căreia el i-a dat notorietate și prin contribuția sa concretă cu studii și literatură beletristică.

⁷ M. Eliade a mai publicat, printre altele, în revistele de la Paris: *Caete de dor* (1951 – 1960), *Ființa românească* (1963 – 1968), Madrid: *Destin* (1951-1972), München: *Revista Scriitorilor Români* (1962-1990), Rio de Janeiro: *Înșirt te mărgărite* (1951-1958) și altele.

1.2.1 *Un om mare*

Această nuvelă a fost prima publicată în revistă. Ulterior, în România a apărut în anul 1969 în volumul *La țigănci și alte povestiri*, tipărit de Editura pentru literatură din București. *Un om mare* este o nuvelă fantastică scrisă la Cascais în Portugalia în februarie 1945. Aceasta a fost „*primul text literar publicat de Eliade în exil a fost și primul text publicat de el în România după război, profitând de «destindere»*. Or, este evident până și în numele personajului Cucoaneș, căruia procesul de creștere vertiginosă îi impune fuga precipitată în munți (tema preferată a lui Codreanu!) și pierderea contactului cu congenerii săi, că era vorba de o alegorie avându-l ca obiect pe Codreanu cel retras în considerațiile-i mistice până la pierderea simțului realității – a celei de toate zilele (lui Codreanu i se spunea Coco de către adversari și Cuconu' de către țărani)”.⁸ Povestește despre vizita unui fost coleg de liceu de-a lui Eliade, inginer Eugen Cucoaneș, într-o seară din iulie 1933, după vreo 5-6 ani trecuți de când nu s-au mai văzut. Cucoaneș îi povestește naratorului că este îngrijorat pentru că în ultima săptămână a crescut cu 6-7 cm și îi este teamă să nu fie o boală a oaselor. Îl roagă pe Eliade să-l viziteze acasă. Între timp Cucoaneș a consultat un medic specialist care i-a spus că suferă de macranropie. Când se întâlnesc, autorul constată că inginerul iar a crescut chiar dacă a renunțat la mâncare și deja au început să se adune gazetari și alți oameni curioși care voiau să-l vadă și să-l fotografieze. Cu toate că nu mânca nimic, creștea în continuare și pierdea din putere. Dându-și seama că nu mai poate trăi ca un om obișnuit, l-a rugat pe narator să-l ajute să scape de medici, gazetari și alți oameni și să se ascundă în Munții Bucegi unde să trăiască ca un sihastru, așteptând să vadă cât mai crește. Eliade pleacă cu inginerul la munte și îl lasă acolo, acesta având aproape 3,5 metri, cum i se părea lui Eliade. După câteva zile se duce împreună cu Lenora, prietena lui la Cucoaneș, ca să-i aducă unelte pentru a construi o cabană. Când ajung, Cucoaneș are deja aproape 6-7 metri, nici nu mai putea vorbi și abia ce auzea. Până la urmă, un miliardar sud-american a oferit un premiu pentru cel care îl va prinde viu. Oamenii au început deja să vorbească că ar deveni asemenea unui munte, că avea mai mulți ochi și mai multe brațe. Unii care l-au văzut ultima oară afirmau că ar avea între 15 și 30 de metri, iar alții ziceau de 40-50 de metri și că ieșea doar noaptea și când ploua ca să nu calce oamenii aflați la muncă și ca să nu lase urme. Până la urmă, unii oameni au afirmat că l-au văzut și pe lângă Constanța înotând în Marea Neagră. Pe parcursul povestirii, personajul Eugen Cucoaneș evoluează, transformându-se, împotriva dorinței lui, într-un uriaș, „*abandonează Cultura pentru a se reintegra în Natură, dar nu din proprie voință, ci nevoit de un straniu accident biologic*”.⁹

Referirea simbolică la Zelea Codreanu este cât se poate de evidentă, mitul acestuia crescând mereu în rândul populației, indiferent de realitatea faptelor acestuia.

1.2.2 *Fratele risipitor*

Nuvela povestește despre doi bărbați care vor să fugă din țară și încearcă să treacă frontiera. Unul dintre ei își aduce aminte de anii de studenție, de planurile legate de înființarea catedrei de limba și literatura română, întrebându-se, totodată, cum este viața de dincolo. Celălalt vrea să ajungă la Paris, la familia lui. Vătămanu vorbește de Iliuț de 18 ani care scrie poezii de mic, dar nu are unde să le publice, deoarece nu mai apar revistele, dar „*dacă ar putea măcar să le tipărească, fie chiar într'altă limbă, în străinătate, dar să fie tipărite să le cunoască lumea (...) Sunt acum la Paris o seamă de români de-ai noștri; sunt și scriitori printre ei (...) Să le duc un caiet, două cu versuri. Să le vadă și ei (...) să le tipărească acolo la ei în franțuzește.*”

⁸ Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, București, 1995, p. 234-235.

⁹ Carmen Mușat, „Despre fantastica alcătuire a realului”, în revista *Observator Cultural*, nr. 131, august 2002.

Și încep să se gândească cum pot să-l ajute pe fratele lui să-și publice poeziile. Până la urmă, fratele lui se îmbolnăvește, iar V. speră că acesta se va face bine dacă îi apare vreo publicație. Vătămanu le ținea cu el la piept lângă Icoana Maicii Domnului. Le arată lui Tudor care se oprește asupra unui sonet până adoarme și citește poezia lui preferată, Toamna la vie, care îi amintește de copilărie. Tudor se trezește și citește poezia și recunoaște că fratele lui Vătămanu are talent, dar trebuie să aștepte încă 2-3 ani până să le tipărească când se va liniști situația căci nu merită să riște „numai pentru atâta lucru...” Fuge, dar câinii aleargă după el, se mai întoarce după profesor, dar ei îl omoară.

1.3. Concluzii

În activitatea sa publicistică din exil, Mircea Eliade a manifestat un interes special pentru situația culturii românești din perioada respectivă. Articolele sale reflectă propria gândire și concepție asupra realităților vremii.

Intellectualii români, scriitorii și jurnaliștii cunoscuți încă dinainte de 1944 au continuat în libertate să publice cărți sau să editeze presă în limba română, cu tematică românească. În acest sens, mărturia lui Eliade din *Memorii* este simptomatică: „Nu vedeam în exil o rupere de cultura românească, ci numai o schimbare de perspectivă, mai exact o deplasare în *diaspora*.”

Publicând două studii și două nuvele în prima revistă literară românească, Mircea Eliade a contribuit astfel substanțial la prestigiul acesteia. Notorietatea sa – recunoscută deja internațional – a conferit astfel valoare publicației numite simbolic *Luceafărul*.

Bibliografie

Albu, Mihaela, *Presa Literară din exil – al doilea val – recuperare și valorificare critică*, Editura Timpul, Iași, 2011.

Albu, Mihaela, *Presa literară din exil, recuperare și valorificare critică*, Editura Timpul, Iași, 2009.

Albu, Mihaela, Anghelescu, Dan, *Revistele literare ale exilului românesc: Luceafărul*, Editura Ideea Europeană, București, 2009.

Corbea Ileana, Florescu Nicolae, *Resemnarea Cavalerilor*, Jurnalul literar, București, 2003.

Culianu Ioan Petru, *Mircea Eliade*, Editura Nemira, București, 1995.

Eliade, Mircea, *Profetism românesc*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.

Handoca, Mircea, *Împotriva deznădejzii. Publicistica exilului*, Editura Humanitas, București, 1992.

Handoca, Mircea, *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Editura Minerva, București, 1993.

Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, Editura Compania, București, 2010.

Publicații:

Luceafărul, nr. 1, noiembrie 1948

Luceafărul, nr. 2, mai 1949

Revista Scriitorilor Români, nr. 3/1964